

La Rumantschia sto prender mesiras urgentas

■ **(LR/GAD) Il rumantsch sa chatta en ina situaziun da spartavias. Dad in maun stattan ils fundament ed il success da las mesiras dals davos 20 «onns». Quels pretendan cuntinuaziun e consolidaziun da quai ch'è mess sin via. Da l'auter maun enconuschain nus la statistica da la dumbraziun dal pievel da l'onn 2000 che demussa ch'il quart linguatg svizzer è fitg periclità.** L'erosiun quantitativa e qualitativa crescha. Las bunas mesiras n'han betg pudì cumpensar ils deficits tradiziunals d'ina lingua minoritara sco il rumantsch. E latiers è vegnids novs sfidas e novs privels.

Malgrà novs sfidas e privels è la suprastanza da la Lia rumantscha (LR) da l'avis che la Rumantschia haja grazia al sustegniment da la confederaziun e dal chantun Grischun pudì metter buns fundament – e novas schanzas èn s'offertas. Era sche la Rumantschia para il mument da dar signals controvers, dat il svilup dals davos 20 onns curascha. Il terren politic è preparà. Sin il sector linguistic è era cuntanschìbler. Ma igl è anc da far bler. Ussa vai per ina ferma preschientscha generala dal rumantsch en il mintgadi. Quai vul dir en spezial per la derasaziun da la lingua da scrittira cuminaivla per dar al rumantsch ina cumparsa anoveres cuminaivla e per il rinforzament da la valita da la lingua discurrenda. Igl è dapli potenzial avant maun che quai ch'ins è bainduras inclinà da crair. Mo quel pretenda novs sforzs – dals Rumantschs sez e dal stadi, malgrà ils resultats da la dumbraziun dal pievel 2000 pauc empermettents. E quai ussa e betg pir pli tard.

La Rumantschia ha lantschà divers buns projects e dovra urgentamain consolidaziun e cuntinuaziun. Deplorablamain na pon già ussa buns e necessaris projects ch'empermettan success per mancanza da meds finanziels e resursas umanas betg vegnir realisads. Per pudair primo cuntinuar cun las lavurs iniziadas e cumprovadas e secundo lantschar novs projects inoltescha la LR in'istanza per nov sustegn al chantun Grischun cun la spetga che quella vegnia suttemassa cun recumandaziun bainvulenta era a la confederaziun.

Pachet da mesiras

La LR ha elavurà in pachet da

mesiras concretas. Quellas sa basan sin ils fundament ch'ils davos 20 han mess ed èn orientadas tenor principals da prestaziun e n'èn betg simplamain a disposiziun tenor ina clav regionala. Ils effects che la lavur d'enfin qua ha gè mussa che la vitalitad dal rumantsch è anc avant maun. Blers projects n'èn dentant uss betg pussaivels da realisar. Il pachet consista da suandantas mesiras concretas:

Centers regionals

Avant 19 onns ha la LR installà la collavuraziun regionala. Mintga regiun idiomatica ha retschet in collavuratur sco animatur linguistic/cultural. En la situaziun actuala sto e vul la Lia rumantscha ir pli damanaivel dal basegn e fundar centers da cumpetenza per lingua e cultura per sustegnair meglier las singulas regiuns e rinforzar la collavuraziun regionala existenta. L'animaziun/integraziun culturala e la realizaziun da novs programs per il mantegniment d'ina lingua smantschada vegn intensivada.

Servetsch da linguistica applitgada

Grondas linguas accumpognan il svilup tecnic, economic e social a moda pli u main organica. Linguas pitschnas sco il rumantsch dentant na vegnan betg da far quest pass senza mesiras spezialas sin il sector da nova terminologia e derasaziun da quella. Per satisfar al basegn, betg il davos a quel dals centers en las regiuns, vul la LR rinforzar ses servetsch da linguistica applitgada. Quel duai daventar in center da cumpetenza en dumondas da lingua rumantscha e da la bilinguitad che furnescha materialias per la lavur da promoziun e mantegniment en la regiun e per la clientella en la centrala.

Lavur da giuventetgna

Per l'existenza d'in linguatg pitschen èsi d'impurtanza vitala d'investir en la giuventetgna – q.v.d. en la scola ed en il contact cun ils giuvens e las giuvnas che bandunan quella. Sper l'inundaziun da las medias en tudestg ed englais dovran els era perspectives ord optica rumantscha. Novas e bunas perspectives semnan identitad. La LR vul intensivar la lavur da giuventetgna, coordinar quella, dar sustegn a PUNTS, il sulet organ da giuventetgna ru-

nantscha, e promover la lavur da projects.

Lavur vi da ediziuns

La mancanza d'ina retroterra linguistic/culturala, la sparpagliaziun da l'intschess rumantsch en plirs idioms scrits, la voluntad d'introducìr, dentant anc senza totala acceptanza da la lingua da scrittira communabla han consequenzas decisivas, spezialmai sin il sector da las ediziuns. La Rumantschia na po ni importar ni exportar cudeschs rumantschs ed ils dumbers d'ediziun èn uschè pitschens ch'ediziuns rumantschas vegnan fitg charas. Quai vala per tut las ediziuns rumantschas, dal vocabulari fundamental enfin ils cudeschs d'uffants. Vegn latiers che la Rumantschia n'ha nagina chasa editura e ch'i vegn legi adina damain. Sch'il rumantsch vul avair ina tscherta preschientscha sin il sector da la lectura/litteratura sper tut quai che vegn en Chasa rumantscha en autras linguas, ston la LR e sias uniuns affiliadas augmentar considerablamain sia prestaziun editoriala. Impurtant è che l'execuziun da la lavur vegnia professionalisada e concentrada sin in lieu.

Preschientscha rumantscha

Il rumantsch è il quart linguatg uffizial da la Svizra, in dals trais linguatgs uffizials dal chantun Grischun e sulet u in dals linguatgs uffizials da radund 90 vischnancas grischunas. Malgrà questa buna posiziun giuridica ha el da sbatter per sia existenza. La LR vul augmentar la preschientscha publica dal rumantsch, en spezial en las regiuns tradiziunals, ma era sur ils cunfins tradiziunals ora. Ella vul prender mesiras concretas per crear nova identitad rumantscha.

Dumonda per nov sustegn finanziel

La LR dispona actualmain sur da 16.75 plazzas da lavur e vegn sustegnida tenor preventiv 2004 cun daners publics sco suonda: Confederaziun 2,031 milliuns francs, chantun (summa directa, Servetsch linguistic regional e singuls projects) 496 000 francs, quai che dat ina summa totala da confederaziun e chantun da 2,528 milliuns francs. Per las mesiras prendidas en egl dumonda la LR ina summa supplementara da 2,944 milliuns francs.